

Kulturhistorisk rapport for SBM1318

Herskind Langelinie I etape II

Kortbaggrund: Geodatastyrelsen

Skivholme sogn, Framlev herred, tidl. Århus amt. Sted nr. 15.01.05.

KUAS nr. 2012-7.24.02/SBM-0011

Kulturhistorisk rapport for udgravningen af SBM 1318 Herskind Langelinie I etape II.

Der blev ved undersøgelsen fundet bebyggelsesspor i form af 3 langhuse og affaldsgruber fra den senere del af førromersk jernalder/ ældre romersk jernalder samt en staklade fra germansk jernalder. Daglig leder arkæolog Anja Vegeberg Jensen.

SKANDERBORG MUSEUM

Indhold

Abstract	3
Undersøgelsens forhistorie	3
Administrative data	4
Topografi, terræn og undergrund	5
Målesystem	7
Øvrige data	7
Udgravningsmetode	8
Undersøgelsens resultater	8
Fremtidigt arbejde på stedet	14

Abstract

Der blev påtruffet 3 treskibede huskonstruktioner, som kan dateres til yngre førromersk jernalder- ældre romersk jernalder (50 f.Kr.-160 e.Kr.). Dateringen er baseret på udseendet af den fundne keramik fra de omkringliggende gruber. Flere af disse gruber lå meget tæt på husene, hvilket kan tyde på at bopladsen har været brugt over en længere tidsperiode.

Figur 1: Her ses udgravningsfeltet med de fundne huskonstruktioner, markeret med fed blå streg.

Desuden fandtes en rektangulær staklade, som typemæssigt dateres til germansk jernalder (375-750 e.Kr.). Udover det, så var der spor efter 1 agerren, som dateres bredt til middelalder eller nyere tid.

Undersøgelsens forhistorie

I forbindelse med forestående parcelhusbyggeri under lokalplan 1067 har udstykker Keld Bekmand anmodet om en udgravning af 4 grunde, som har nr. 18, 19, 20 og 21. Det undersøgte område er ca. 2600 m² stort.

Der er ved en undersøgelse af etape I, som Skanderborg Museum foretog i 2012, konstateret en enkelt grube med jernalderkeramik på arealet umiddelbart vest for det nyligt undersøgte område. Her blev gruben indmålt og undersøgt, men fundet afstedkom ikke yderligere undersøgelser på arealet. Ved en forundersøgelse af etape II fremkom der så huse og gruber, hvilket foranledigede denne udgravning.

Der er ikke undersøgt ret megen oldtid i eller ved Herskind by. En enkelt forundersøgelse er foretaget af Moesgård Museum i 2005 på vestsiden af gården Østergård i udkanten af Herskind. Her fremkom hustomter og gruber fra romersk jernalder. Selve bynavnet Herskind hentyder med endelsen -kind til en høj skråning, og her menes sikkert de ret stejle skråninger ned mod Lyngbygård ådal. Langs med ådalen, både vest og øst for Herskind ses adskillige gravhøje, og nede i ådalen er der gjort en del fund af både genstande og bopladser fra såvel ældre som yngre stenalder.

Administrative data

D. 31. oktober 2014 retter grundejer Ulrik Larsen henvendelse til Skanderborg Museum med en forespørgsel om udgravning af parcel nr. 18, som ligger indenfor det arkæologiske interesseområde. Der indsendes budget til Kulturstyrelsen.

D. 3. december 2014 retter grundejer Søren Jørgensen henvendelse til Skanderborg Museum med en forespørgsel om udgravning af parcel nr. 21, som ligger indenfor det arkæologiske interesseområde. Der indsendes budget til Kulturstyrelsen.

D. 8. januar 2015 bliver der efter udstykker/bygherre Keld Bekmands ønske indsendt budgetforslag til Kulturstyrelsen på en samlet udgravning af de 3 grunde 18, 19 og 21.

D. 14. januar 2015 godkender Kulturstyrelsen budgettet.

D. 15. januar 2015 godkender bygherre budgettet. De to foregående budgetter på parcel nr. 18 og 21 annulleres.

D. 22 januar 2015 anmoder bygherre om, at man også udgraver grund nr. 20, hvis der er plads til det i budgettet. Det vurderes fra arkæologisk side, at der er tilstrækkeligt luft i budgettet, og man udgraver herefter også grund nr. 20. Udstykker/bygherre er Blomsterparken Herskind ApS ved arkitekt Keld Bekmand, Hammerum Hovedgade 80, 7400 Herning.

Inge Jeppesen er kontaktperson i Herskind og ligeledes udstykker/bygherre. Adresse er Blomsterparken 21, 8464 Galten.

Skanderborg Museum er ansvarlig for undersøgelsen samt for opbevaring af originaldokumentation og indsamlede genstande efter undersøgelsens afslutning.

Figur 2; Arkæologerne udgraver en grube fyldt med keramik.

Topografi, terræn og undergrund

Området ligger på et mod syd let skrånende terræn, som befinder sig omkring kote 63 over DNN. Mod syd er der udsigt ned over Lyngbygård ådal, mens der mod vest er et større plateau omkring samme kote som det undersøgte område. Nord for udstykningerne stiger terrænet let til omkring kote 70.

Undergrunden bestod generelt af sandet ler, som i det sydøstlige hjørne var noget vandlidende, sikkert pga. årstiden.

Figur 3: Her har arkæologen lige fundet en såkaldt ildbuk. Man har brugt ildbukke ved ildstedet, hvor de bl.a. har været brugt som holdere til spid.

Arkæologisk udgravning

Bliver der ved forundersøgelsen af et areal fundet spor af fortidsminder, bliver disse områder indstillet til arkæologisk udgravning. Arkæologerne dokumenterer de sidste levn fra fortiden, inden de ødelægges eller forsvinder ved anlægsarbejdet.

Det øverste jordlag - muldlaget - fjernes med gravemaskine. Alt hvad der ligger i muldlaget er rodet rundt af landmandens plov, og er derfor ku sjældent interessant for arkæologer. Under muldlaget kommer den lysere undergrund til syne. Her har ploven ikke nået ned - sporene efter oldtiden ligger stadig uforstyrrede. I søgegrøfterne fremstår de forhistoriske anlæg som mørke pletter i den lyse undergrunds jord. De mørke pletter er der, hvor man har gravet huller i forhistorisk tid. Hullerne er blevet fyldt op med organisk materiale, trækulsholdig jord eller sten, og kaldes samlet for anlæg.

Anlæggene måles op med GPS og får et navn eller nummer, så man kan få en oversigt over sporene. Hvis stolperne ligger i et bestemt mønster, er de fx rester af et hus eller et hegn.

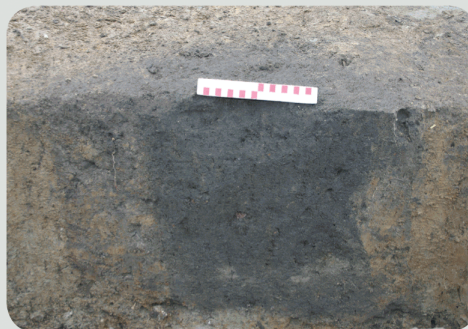
For at være sikker på hvad de mørke pletter er, graves den ene halvdel væk. Herved fås et tværsnit gennem anlægget - en såkaldt profil. Profilen tegnes og beskrives. Tegningen opbevares, så man altid kan vende tilbage og se, hvordan netop dette anlæg så ud, også når selve anlægget for længst er gravet væk.

Ud fra profilen kan man se formen, bredden og dybden på det, der har været gravet ned. Man kan også være heldig at finde små tabte, udsmidte eller muligvis ofrede ting i hullerne, som kan være med til at tidsbestemme anlægget.

I profilen på især større gruber og brønde kan man se, hvordan de forskellige jordlag ligger henover hinanden. Hvert jordlag viser et nyt lag af noget, der er blevet smidt ned i gruben. Nogle lag er vandaflejringslag og viser, at der har stået vand i hullet. Andre lag er aflejret af vinden og viser, at hullet har stået åbent i et

stykke tid. Lagene kan være mere eller mindre fyldt med trækul fra bål eller måske endda brand på bopladsen.

Efter undersøgelsen registreres fundene, og der udarbejdes en rapport, hvor der redegøres for, hvad der er fundet på området. Herefter frigives arealet normalt til anlægsarbejde.

Figur 4: Herskind by, som den tager sig ud på de lave målebordsblade (1928-1945). Her ses tydeligt et plateau både nord og øst for udgravningen, der er markeret med røde felter. Kortbaggrund: Geodatastyrelsen.

Målesystem

Alle anlæg samt feltgrænsen blev opmålt med GPS i projektion Euref 89 Zone 32. Herefter blev data konverteret til Mapinfo via ArkDigi.

Øvrige data

Undersøgelsen påbegyndtes d. 19. januar 2015 og afsluttedes d. 28. januar 2015.

Arbejdet blev udført af arkæolog Morten Valdorff Rasmussen, arkæolog Merethe Schifter Bagge samt daglig leder arkæolog Anja Vegeberg Jensen, Skanderborg Museum.

Maskinassistenten blev leveret af entreprenørfirmaet Torben Svendsen ApS, Herskind. Der var tale om en gravemaskine på bælte med en ca. 2 meter bred rabatskovl.

Vejret var generelt koldt med temperaturer omkring 0 grader, både over og under frysepunktet. De fleste dage faldt der let sne eller slud.

Anja Vegeberg Jensen har stået for indtastning af data i Museernes Udgravningsdata samt udført fundbeskrivelse.

Udgravningsmetode

Undersøgelsen foregik ved at rømme al mulden af det pågældende udgravningsfelt. Alle anlæg blev GPS-indmålt og derefter snittet og /eller beskrevet. Enkelte anlæg lå under vand og kunne derfor ikke beskrives fyldestgørende. Fund fra stolper og gruber blev indsamlet og hjemtaget.

Efter udgravningen blev de afrømmede områder dækket til med jord igen.

Figur 5: Arkæologen ser til, mens mulden tages af.

Undersøgelsens resultater

På de ca. 2600 m² blev der i alt fundet 175 anlæg (A53-A231) som også dækker over 4 konstruktioner (K4-K7). Anlæggene fordeler sig på 103 stolpehuller, 21 gruber, 2 brønde, 6 kogestensgruber og 1 dyrkningsspor. Øvrige anvendte anlægsnumre er enten naturvariationer, ikke tolkbare fyltskifter, sten eller udgåede anlæg. I det følgende beskrives konstruktioner og interessante anlæg efter alder.

Generelt kan der siges om pladsen, at især stolperne virkede noget nedslidt pga. intensiv pløjning på tyndt muldlag.

Sen førromersk jernalder/ældre romersk jernalder (50 f.Kr.-160 e.Kr.):

Samfundsstruktur

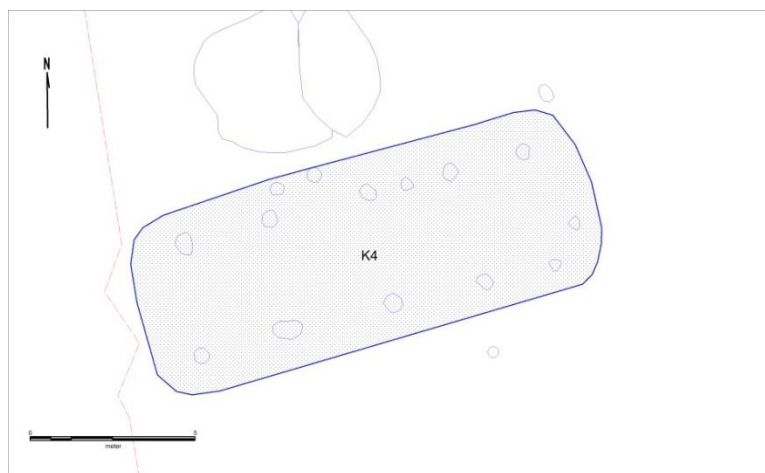
I jernalderen ser vi for første gang i danmarkshistorien, at mennesker rykker sammen og etablerer små landsbyer. Arkæologer fandt i 1970'erne spor efter en af disse landsbyer ved Grøntoft nordøst for Ringkøbing. Her lå fem større og tre mindre gårde inden for et fælles hegn. I Grøntoft var der ingen hegn om de enkelte gårde, så arkæologerne tror, at beboerne i landsbyen levede sammen i et landsbyfællesskab, hvor de har hjulpet hinanden med at dyrke markerne, bygge huse og passe dyrene.

At der i Grøntoft er forskel på husenes størrelse viser dog, at nok var man fælles om tingene, men der var trods alt forskel på folk. Arkæologer mener nemlig, at forskellen i husenes størrelse antyder, at der har været nogle, der har haft flere husdyr end andre og dermed været rigere – og måske også haft mere magt?

Langhus K4: Orienteret VSV-ØNØ. Består af stolperne A82, A83, A84, A85, A100, A102, A104, A105, A106, A107, A108 samt A109. Der ses to par tagbærende stolper i den vestlige del af huset samt 3 par tagbærende stolper i vestenden. Da der som regel er lige mange par på hver side af indgangen i midten, og i huse fra denne tidsperiode ses typisk 6 tagstolpepar, så må man formode, at der mangler et par stolper mod vest. Her har det ikke været muligt at grave grundet byggemodning. Huset ligger placeret på et område, som skråner ganske let ned mod syd.

Der er udtaget jordprøver fra tre tagbærende stolper. Disse jordprøver vil blive undersøgt for makrofossilt materiale samt egnet dateringsmateriale.

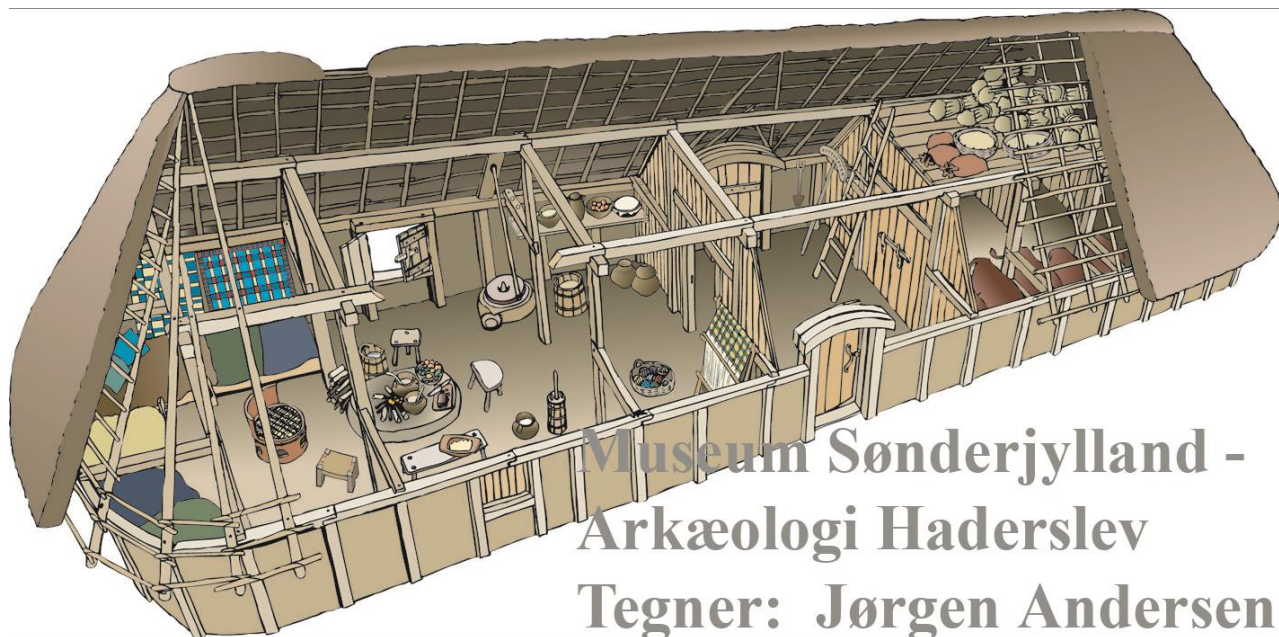
Figur 6: Hus K4. Bemærk i øvrigt tilstedeværelsen af den store grube lige udenfor husets indgang, hvilket indikerer at der må være flere faser i denne bebyggelse.

Der er ca. 3,4 meters spænd mellem stolperne i de enkelte par, og en totalbredde af huset anslås til ca. 5,3 meter. Afstanden mellem de enkelte par er hhv. 2,7 meter, 3 meter, 2,5 meter og 2,2 meter (totallængden af huset anslås til at være minimum 14,7 meter). Indgangspartiet er altså bredest med sine 3 meter, mens østenden som traditionelt regnes for staldenden, har mere tætstillede stolpepar. Beboelsedelen mod vest ser ud til at have større ruminddelinger end staldenden, men vi kender jo dog ikke det sidste "rums" størrelse, da stolperne ikke har kunnet fremgraves.

Der er kun erkendt én indgang i huset (mod de to traditionelt over for hinanden stillede døråbninger), og den er lokaliseret på nordsiden. Der er ingen vægstolper bevaret, men dér hvor man måtte forvente en indgang ses der ganske rigtigt 2 stolper ud for det rum i huset, som mest ligner et indgangsparti. Indgangsstolperne må have været gravet lidt dybere end vægstolperne, og derfor er de her bevaret. Mod syd ses ingen væg- eller indgangsstolper selvom der er ledt efter dem.

Stolperne i denne huskonstruktion består generelt af gråt eller mørkt brungråt sandet ler. De brungrå stolper ses i østenden, mens de grålige stolper ses mod vest, hvor de ser ud til at være noget nedslidt. Den østlige del ser ud til at være mere velbevaret. Her er stolperne ca. 30 cm dybe, mens de i den vestlige del kun er ca. 15 cm i dybden.

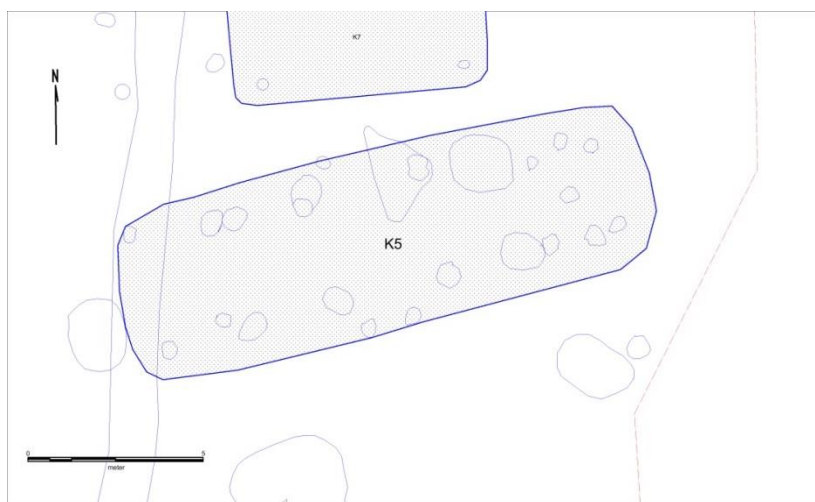
Stolpebredden veksler mellem 45 og 85 cm med et gennemsnit omkring de 50 cm. Formen på stolperne er noget forskellige, og der ses både rundbandede, uregelmæssige samt firkantede stolpeprofiler.

Figur 7: Her ses et rekonstrueret hus fra romersk jernalder.

Langhus K5: Orienteret VSV-ØNØ. Består af stolperne A175, A176, A177, A178, A179, A180, A181, A199, A200, A201, A202, A203, A205, A206, A207, A208, A228 samt A229. Der ses 3 par tagbærende stolper på hver side af indgangspartiet, som har bevarede indgangsstolper mod både nord og syd. Der ses ingen vægstolper. Huset ligger placeret på et område, som skråner ganske let ned mod syd.

Der er udtaget jordprøver fra tre tagbærende stolper. Disse jordprøver vil blive undersøgt for makrofossilt materiale samt egnet dateringsmateriale.

Figur 8: Hus K5.

Der er ca. 3,1 meters spænd mellem stolperne i de enkelte par, og en totalbredde af huset anslås til ca. 5,3 meter. Afstanden mellem de enkelte par er hhv. 2,5 meter, 2,5 meter, 3,1 meter, 3,1 meter og 2,7 meter. Også ved dette hus

er indgangsrummet størst, og der ses her dørstolper både mod nord og syd (dog mangler der en af dørstolperne mod nord. Den er sandsynligvis blevet bortgravet i forbindelse med gruben A171).

Beboelsesdelen mod vest er også her noget bredere mellem de tagbærende par end den østlige staldel, og afviger således ikke fra det layout, som er anvendt i hus K4.

Stolperne i denne huskonstruktion består generelt af mørkebrun til gråbrun sandet ler med nister og klumper af brændt ler samt trækul. Stolpebredden ligger generelt omkring 50 cm eller derover, til gængæld er de ikke specielt dybe, mellem 10 og 25 cm dybe. Langt hovedparten har flad, let ujævn bund, og enkelte steder ses mulige udskiftningsstolper, som tydeligt skærer nedgravningen af den oprindelige stolpe.

Langhus K6: Orienteret VSV-ØNØ. Består af stolperne A157, A160, A191, A192, A215, A217 og A220. Der ses 4 tagbærende stolpepar, hvoraf det ene par kun har en enkelt tagstolpe bevaret. Der ses ingen indgangsstolper eller vægstolper. Huset er placeret på fladt terræn.

Figur 9: Hus K6.

Da der kun er 4 tagstolpepar i dette hus, så kunne man formode, at der sandsynligvis mangler 2 par. En medvirkende grund til denne mangel er formodentlig, at der løber en agerren tværs gennem huset. Agerrenen har givetvis slidt det ene tagstolpesæt bort. Selvom der blev ledt i agerrenen fandtes der ingen stolperester overhovedet. Dybden på stolperne bliver lavere og lavere jo længere vest man bevæger sig i huset, så det kunne være en mulighed, at der i den vestlige ende af huset er forsvundet et sæt pga. nedslidning af huset. På hele udgravningsområdet sås det tydeligt, at ploven havde været godt nede i undergrunden, og der er helt sikkert forsvundet stolper af denne grund.

Stolperne er gråligt sandet ler med lidt trækulsnister, mellem 40 – 64 cm brede og 8 – 13 cm dybe, fladbundede til let rundede.

Andre interessante anlæg på pladsen:

Der fandtes en del gruber, som lå fordelt mellem husene. De fleste kan godt have fungeret som lertagningsgruber, da undergrunden bestod af sandet ler. Det har sikkert fungeret fint som råmateriale til lerklining, lerkar fremstilling o.l.

De fleste gruber bestod ikke af mere end et par lag af varierende udseende. Dog var der enkelte gruber, som skilte sig ud ved at have en del lag af forskelligartet fyld, heriblandt trækulstriber og lag iblandet rødbrændte lerklumper. Generelt må man sige, at der var en del keramik at finde i de fleste gruber, og en datering af denne keramik peger ret

entydigt på tidsrummet fra yngre førromersk jernalder til ældre romersk jernalder. Der sås x-formede hanke, facetterede rande, små kopper og høje fade med hank. I en grube, A87 sås skår fra minimum 12 kar af forskellig type.

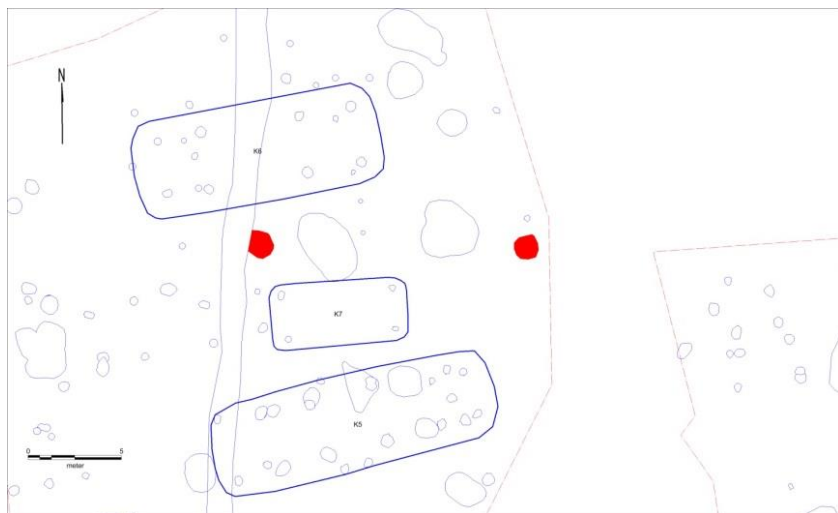
Figur 10: Keramik fra udgravningen. Nederste billede viser en ildbuk med en noget speciel form.

Der er udtaget en jordprøve fra grube A 93, som indeholdt et tykt lag af brændt organisk plantemateriale. Formålet med prøven er at se, hvilke typer planter der her er repræsenteret, så man måske kan få informationer omkring udnyttelse af omgivelserne samt eventuelt dyrkede korntyper.

Grubernes placering i forhold til husene indikerer, at bopladsen har haft en vis brugstid. Der ses i flere tilfælde at gruberne ligger meget tæt på husene, hvilket kun kan skyldes en længere bosættelsesperiode, hvor der er blevet bygget og gravet af flere omgange.

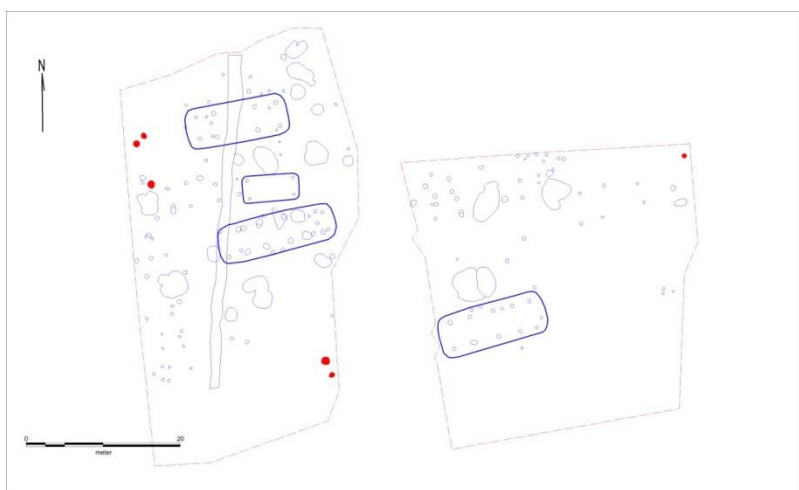
Udover gruber, så blev der ligeledes fundet 2 brønde, hhv. A165 og A194. Begge brønde havde et tværmål på omkring en god meter, og den ene, som det lykkedes arkæologerne at grave til bunds, var 103 cm med flad bund og helt rette sider. Som en god brønd skal kunne, så var der heller ikke i nutiden problemer med vandforsyningen. Derfor er kun en brønd helt udgravet, idet den anden stod under vand efter ca. 60 cm nedgravning.

Brøndene ligger centralt placeret i forhold til husene K6 og K5, og det er meget sandsynligt, at det er her disse husholdninger har hentet deres vand.

Figur 11: De to brønde markeret med rød farve.

Pladsen rummede også 6 kogestensgruber med det typiske indhold af ildskørnede sten og sortfarvet trækulsopblandet fyld. De ses ude i kanten af den afdækkede bebyggelse, og er sandsynligvis blevet placeret derude af sikkerhedsmæssige grunde. En kogestensgrube er meget varm i meget lang tid, og derfor er det sikrest at lægge den lidt væk fra de brændbare huse og væk fra mennesker og dyrs primære færdselsområder.

Figur 12: Kogestensgruber markeret med rød farve.

Brønd

En brønd er som i dag et hul gravet for at skaffe vand. Der kendes brønde helt fra bondestenalderen (3.900 f.kr.), og gennem størstedelen af oldtiden er en brønd blot et ofte smalt og dybt hul med ret stejle sider. I visse tidsperioder fører man brøndhullet med træ, enten i form af pileflet, en udhulet træstamme (en holk) eller en bygget kasse af træ.

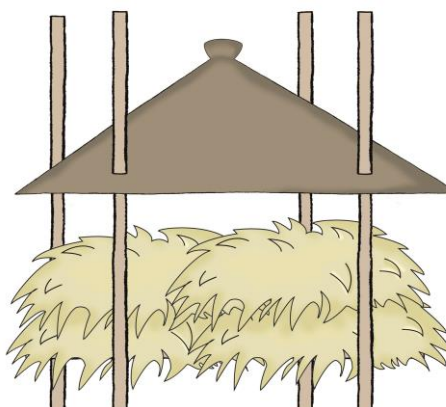
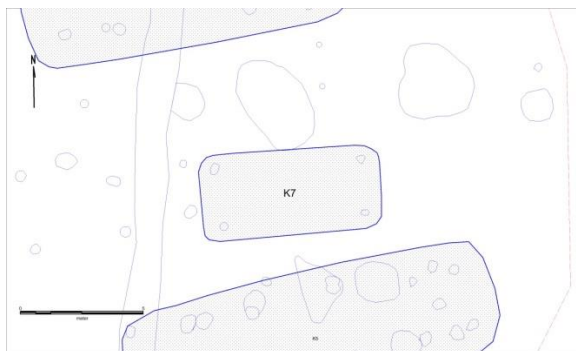
Kogestensgrube

Kogestensgruber er fortidens kuglegrill, hvor man har tændt op og stegt på eftervarmen i en lukket beholder. I stedet for grillkul og tændvæske har de tændt bål i et hul i jorden og varmet sten op. Stenene har så afgivet varme til stegen, og hullet blev lukket med græstørv eller bare til-dækket med jord. Fortidens mennesker har nok haft stegen pakket ind, så den ikke knasede alt for meget, når den efter et par timer i jorden var gennemstegt og klar til servering.

Germansk jernalder (375-750 e.Kr.):

Staklade K7: Orienteret V-Ø. Består af stolperne A167, A168, A196 og A198, som danner to tagbærende stolpepar i en rektangulær stakladekonstruktion på 6 x 2,4 meter. Stolperne har fyld af gråbrunt sandet ler med lidt undergrundsnister, og stolpeformen er fladbundet med lige sider.

Figur 13: Staklade K7 samt rekonstruktion til højre.

Konstruktionsmæssigt peger en rektangulær staklade på en datering i germansk jernalder. Der er ikke fundet anlæg med samme datering på denne udgravning, så derfor må man formode, at der ligger en germanertidsbebyggelse et sted i nærheden. Staklader har været brugt til opbevaring af hø, halm eller utærsket korn.

Fremtidigt arbejde på stedet

De udgravede parceller med numrene 18, 19, 20 og 21 er nu fuldt udgravede og frigives hermed til anlægsarbejde.

Der skal gøres opmærksom på, at der er blevet byggemodnet og lavet vejforløb delvist ind over arkæologisk interesseområde på etape II. Derfor har dele af de 4 udgravede grunde ikke kunnet undersøges i sin fulde udstrækning, og det er sandsynligt, at der er gået arkæologiske anlæg og dermed informationer tabt.

Skanderborg Museum d. 23-02-2015

Anja Vegeberg Jensen, arkæolog.

Tidstavle:

År f./e. Kristus

